

סימן יז - הפעלת שואב אבק רובוטי מערב שבת

שאלה

יש לנו שואב אבק רובוטי. אנו רוצים לתכנת אותו ביום שישי, כך שינקה את הבית כליל שבת. לשם כך, לאחר הארוחה כליל שבת אנו נרים את הכסאות, ובלילה, כשנישן, השואב יעבוד. האם זה מותר?

תשובה

נראה שמותר להשתמש בשואב אבק כזה, אם עוצמת הרעש שלו היא כזו שלא תעיר אנשים הישנים בחדר סמוך, כשהוא עובד בלילה.

נימוקים

א. מחלוקת הפוסקים באיסור השמעת קול

המשניות בפרק ראשון של מסכת שבת מתארות מחלוקת בין בית שמאי ובית הלל בשאלה אם יש איסור שביתת כלים בשבת:

בית שמאי אומרים אין שורין דיו וסממנים וכרשינים אלא כדי שישורו מבעוד יום, ובית הלל מתירין. בית שמאי אומרים אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום, ולא את הצמר ליורה, אלא כדי שיקלוט העין, ובית הלל מתירין. בית שמאי אומרים אין פורשין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום, ובית הלל מתירין.

ובברייתא בגמרא (יח.) נאמר:

תנו רבנן: פותקין מים לגינה ערב שבת עם חשיכה, ומתמלאת והולכת כל היום כולו. ומניחין מוגמר תחת הכלים ומתגמרין והולכין כל היום כולו... אבל אין נותנין חטין לתוך הריחים של מים אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום. מדוע אין נותנים חטים לתוך הריחיים של מים בערב שבת? נחלקו רבה ורב יוסף: מאי טעמא? אמר רבה מפני שמשמעת קול.

אמר ליה רב יוסף ולימא מר משום שביתת כלים... אלא אמר רב יוסף, משום שביתת כלים.

אם כן, לדעת רבה, הברייתא היא כדעת בית הלל, ואף על פי שאין איסור שביתת כלים, יש בעיה נוספת של 'משמעת קול'. ואילו לרב יוסף, הברייתא הזו היא כדעת בית שמאי (ובגמרא מסבירים מדוע מתירים בית שמאי בפרטים הנוספים הנזכרים בברייתא שם), אבל לבית הלל, אין איסור לשים חיטים בריחיים של מים בערב שבת. הראשונים נחלקו כיצד לפסוק במחלוקת בין רבה ורב יוסף. התוספות (ד"ה והשתא) מביאים את דעת רבנו תם, שפסק כרב יוסף. כך נראית גם דעת הרמב"ם, שלא הזכיר שאסור לתת

חיטים לריחיים של מים בערב שבת. אבל דעת הרבה ראשונים לפסוק כרבה. התוספות עצמם דוחים את דעת רבנו תם, וכך היא דעת הר"ח ורוב הראשונים המאוחרים יותר. להלכה, המחבר (או"ח רנב, ה) פסק כדעת רב יוסף, שאין חוששים להשמעת קול, ואילו הרמ"א כותב שלכתחילה יש להחמיר, אבל במקום פסידא, גם הוא כותב שיש להקל.

ב. ביאור טעם האוסרים השמעת קול כשאושא מילתא

מה הבעיה בהשמעת הקול לדעת רבה?

רש"י (שם ד"ה שיטחנו מבעוד יום) כתב:

שיטחנו מבעוד יום - מפני ששמעת את הקול, ואושא מילתא בשבת, ואיכא זילותא.

מדבריו נראה, שעצם השמעת הקול היא זילותא של השבת. ככל הנראה, סברתו היא ששבת אמורה להיות יום שקט, שכן אין בו מלאכות, ועל כן, השמעת קול יוצרת זילותא של השבת. כך נראית גם לשון הטור:

אסור לתת חיטין לתוך ריחים אלא כדי שיטחנו מבעוד יום כיון דאושא מילתא טפי איכא זילותא דשבתא.

אבל בספר התרומה (סימן רכא) פירש:

דין אסור לתת חטים לתוך ריחים מערב שבת אלא כדי שיטחנו מבעוד יום, משום טעמא דשמיע קול, ויסברו שנתן שם בשבת החטין.

מבואר מדבריו, שהאיסור הוא משום חשד, שיסברו שעשה כן בשבת. באגור (סימן תקיט) כתב:

נשאל מורי אבי מהרר"י לנדא על זוג המקשקש לשעות עשוי ע"י משקולות, אם מותר להכניס ולהעריכו כדי שילך ויקשקש כל השבת, כי שמא יש לדמות לנותן חטים לריחים.

והשיב, נראה לי עיקר טעמא דאושא מלתא. כמו שפירשו תוספות שני"ץ וספר התרומה וסמ"ג שפירשו על אושא מלתא שיאמרו ריחים של פלוני טוחנים בשבת דסבירי בשבת נתן בהם חטין. ואם כן, טעמא זה לא שייכא כלל גבי זוג המקשקש שהכל יודעים שרגילים לתקנן בכל יום על יום של אחריו ובאותו היום שהוא מקשקש אין מתקנין אותו כלל. וכן יש לפסוק הלכה למעשה וכן עמא דבר עכ"ל.

האגור פוסק כדעת רבה, שיש איסור של השמעת קול – אושא מילתא. אבל הוא כותב, שכאשר מדובר במכשיר שהדרך היא לכוון אותו כל יום מראש, ליום הבא, אין בזה איסור. ברור שהוא נקט שהבעיה היא משום חשד, כדעת ספר התרומה.

להלכה, הרמ"א (שם) פוסק כדברי האגור וטעמו:

ומותר להעמיד כלי משקולת שקורין זייגע"ר מערב שבת, אף על פי ששמיע קול להודיע השעות בשבת, כי הכל יודעים שדרכן להעמידו מאתמול.

ואם כן, נראה שהוא סובר לעיקר את הטעם של חשד.

אמנם, במגן אברהם (סק"כ) כתב:

השמעת קול - ואיכא זילותא דשבת. ואם הרחיים של עכו"ם פשיטא דשרי ליתן לתוכה מבעוד יום.

המגן אברהם כותב שברחיים של גוי מותר לתת לתוכם מבעוד יום. בפמ"ג הקשה, הלא לשיטת האגור יש לומר שיחשדו בו שנתן את החיטים בשבת לתוך הריחיים של גוי, שהוא אסור כמובן. ואכן, הב"ח (רמו, ב) כתב לאסור גם בריחיים של גוי מטעם זה. אבל המשנ"ב (סקמ"ח) מעתיק את דברי המגן אברהם.

בתורת חיים (סופר) סימן רנב (סקל"ב) כתב ליישב, שהמג"א סובר שהרמ"א פסק בעצם כטעמו של רש"י, שעיקר הבעיה היא זילותא דשבתא, ומה שהביא הרמ"א את דברי האגור, הוא רק לרווחא דמילתא, אבל עיקר הטעם הוא, שהרעש של הזייגער הוא בכלל לא בגדר של 'זילותא דשבתא', כי הוא לא חזק במיוחד.

ג. באילו כלים אומרים שאין חשד

כאמור, בשעון התירו האגור והרמ"א משום שאין חשד "שהכל יודעים שרגילים לתקן בכל יום על יום של אחריו ובאותו היום שהוא מקשקש אין מתקנין אותו כלל".

באגרות משה (אורח חיים ד סימן ע אות ו) דן בשימוש בשעון מעורר בשבת:

ולענין להעמיד שעון שיש בו דבר המצלצל לפני שבת על הזמן שיצלצל שבת בבקר כדי שיעירו לזמן התפלה: הנה אם הוא קול כזה שלא נשמע אלא בחדרו שהוא לעצמו אין בזה איסור. אבל אם נשמע גם חוץ מחדרו, שנשמע להרבה הלנים בביתו וכל שכן כשנשמע לחוץ, אסור מצד גזירת השמעת קול דנתינת חטין לתוך רחים של מים כשיטחנו בשבת...

ומסיק טעם למה שמותר להעמיד כלי משקולת שקורין זייגער בערב שבת אף על פי ששמיע קול להודיע השעות בשבת כי הכל יודעין שדרכן להעמידו מאתמול... הרי אף שהוא קול הנעשה בבית ואינו גדול כל כך כקול רחים בשבת נמי היה אסור, אי לאו הטעם דהדרך הוא להעמיד אף בחול פעם אחת במעת לעת, ולא יחשדו שעשה זאת בשבת. שאם כן, הוא כמפורש שהעמדת השעון להקיץ בבקר, הוא דבר שעושין בחול דוקא בלילה בעת שהולך לישון, הרי אם נשמע לחוץ או אף בבית בשאר החדרים כשיש שם עוד אינשי. דהא אף קול הודעת השעות הזייגער לא נשמע יותר מזה, והיה אסור אי לאו שידוע לכל אשר מעמידין רק פעם אחת במעת לעת.

האגרות משה כותב, שבניגוד לשעון שעליו דיבר האגור, אם מדובר בשעון מעורר, שהרעש שלו יוצא מחוץ לחדר שבו הוא מונח, אסור לכוון אותו מערב שבת, כי בדרך כלל, מכוונים את השעון המעורר לפני שהולכים לישון. מבואר מדבריו, שלא מספיקה עצם האפשרות שניתן לכוון את השעון מערב שבת, אלא צריך לראות שכך המנהג. וכיוון שבשעון מעורר המנהג (בימי האגרות משה לכל הפחות) היה לכוון את השעון רק לפני שהולכים לישון, אם כן עדיין שייך חשד.

לעומת זאת, בשמירת שבת כהלכתה (מהדורה חדשה, פרק כח הערה 10) כתב לגבי כיוון שעון מעורר מערב שבת:

ואמר הגרש"ז זצ"ל, דיש לעיין בדבר, דהרי שייך בו החשש של אוושא מילתא...
דכאן אין יודעים שעריכתו היתה לפני שבת, ויאמרו שערך אותו בליל שבת קודש.
אך יש לומר, כיון שאדם עכשיו ודאי לא מתעסק בצלצול, ורק מוכן מקודם, לכן יש
לדון לכף זכות, שהפעמון היה סגור, והוא רק פתח אותו בלילה, ומותר אפילו אם
הצלצול הוא בשעה כזו שתחילת הלילה היה כבר שבת, עכ"ד.
(ואולי יש לומר, דכיון שמציאות כזו היא שכיחה, שמכוון מערב שבת, אם כן דמי
לכל שעון שבת שמדליק את החשמל בלילה, ולא חיישינן לאוושא מילתא, דהכל
יודעים).

קשה לומר מסקנה ברורה מדברי הגרש"ז. ככל הנראה, גם לו עצמו לא היה ברור האיסור
לחלוטין.

על כל פנים, גם לדברי הגרש"ז, צריך לבדוק מהי דרך הפעלתם של שואבי האבק הרובוטיים.
אם הדרך היא להפעילם מיד, ממילא יהיה חשד, גם אם מפעילו על ידי שעון שבת (וכן כתב
הגרש"ז ביחס למדיח כלים, בתשובה בכרך ב סימן ב). אבל אם מקובל לתזמן את הפעלתם
זמן משמעותי מראש, לא יהיה חשד גם אם יפעלו בשבת.

ד. עוצמת הרעש

איזו עוצמה של רעש נחשבת בגדר של 'אוושא מילתא'?

בתשובת האגרות משה שצינינו לעיל, למד מהזייגער שעליו דיבר האגור, שאין צורך דווקא
ברעש מחריש אזניים, אלא כל שישמעו אנשים ויהיה חשדא, יש בו איסור, ולכן כתב שגם
אם הקול נשמע מחוץ לחדר לחדרים אחרים בבית, יהיה איסור. דבר זה נכון גם ביחס לשואב
אבק רובוטי.

אבל לשאלה אם קולו של שואב האבק נשמע מחוץ לבית, אל השכנים, התשובה אינה ברורה.
בנסיון שעשיתי, שואב האבק נשמע מעבר לדלת, כאשר הוא היה קרוב לדלת.

לעניות דעתי, השעונים של פעם, היו משמיעים קול רועש מאוד בכל שעה, שהוא בוודאי חזק
יותר מאשר הקול של שואב האבק, וגם שעון מעורר משמעי רעש חזק יותר מאשר שואב אבק
שכזה.

ולראיה, הרי השואל רוצה להפעיל את השואב בלילה, ובכל זאת הוא אינו חושש שהרעש
יפריע למאן שהוא לישון. בוודאי שאין מדובר ברעש חזק במיוחד.

יש לציין, שהרעש שמשמיעה היחידה החיצונית של מזגן גדול בדרך כלל מאשר הרעש
הנשמע על ידי שואב האבק הרובוטי. ועם זאת, המנהג המקובל הוא לאפשר הדלקה של
מזגנים באמצעות שעון שבת.

ואולי יש לדחות, שבמזגנים יש צורך גדול להתיר, משום שהכל חולים אצל צינה, וגם בקיץ כשחם מאוד המזגן נחוץ, ולכן שם אולי זה חשוב מקום פסידא, ומהווה סיבה להתיר אוושה מילתא גם לדעת הרמ"א.

כאמור לעיל, דעת התורת חיים היא שבכל מקרה רעש שקט אינו בגדר של אוושה מילתא, ואף שנראה שהאגרות משה והגרש"ז לא הלכו בדרך זו, נראה שניתן לצרף את דבריו לספק.

ה. שיקולי פסיקה

לדעתי, גם אם אין ודאות שעוצמת הרעש של השואב נמוכה, מידי ספק לא יצאנו. וכן גם בשאלת החשד, אני עדיין מסופק. מלבד מה שזהו ספק באיסור דרבנן, זהו ספק באיסור דרבנן קל. שכן, לדעת המחבר אין בכלל בעיה של אוושה מילתא, להלכה. גם הרמ"א שמחמיר, מיקל במקום פסידא. על כן, מדובר באיסור דרבנן קל יחסית.

נוסף על כך, היות שמדובר בדבר ששנוי במחלוקת מחבר ורמ"א, אני סבור שבארץ ישראל, כשמתקבצים בני עדות שונות, יש להשתדל לצמצם את הפערים בין מנהגי העדות השונות, וגם זו סיבה לנקוט לקולא, כאשר יש ספקות בדבר.

ו. צביון השבת – עובדין דחול

שמא יש לומר, שאין לנו לחדש היתרים למכונות מעין אלו, משום שהדבר פוגם בצביון השבת, ואולי הדברים אסורים אף משום עובדין דחול? לענ"ד, הדבר אינו שייך בנדון שאלתנו.

כאשר מדובר בפעולה הנעשית שלא לצורך השבת, או בפעולה שאי אפשר לעשותה בהיתר בשבת, יש מקום לומר, שאין לחפש התחכמויות כדי להתיר אותה בשבת, ויש בזה פגיעה בכבוד השבת.

לכן כתבו הפוסקים שאין להפעיל בתי חרושת על שעוני שבת, שהרי מדובר בבתי חרושת שעניינם לעשות מלאכות האסורות בשבת, ולייצר דברים שלא לצורך השבת. ובזה יש משום עובדין דחול.

אבל כשמדובר בפעולה שמטרתה להקל על ניהול הבית בשבת, לא נראה שיש בזה משום עובדין דחול.

ועוד יש לציין, שלא מדובר בפעולה האסורה מצד עצמה בשבת. טאטוא הבית בשבת הוא פעולה המותרת, ויש בו משום כבוד שבת. ואם כן, כשעושים אותו באמצעות מכונה, שאין מפעילים אותה בשבת, אלא מבעוד יום, נראה שאין בזה איסור מצד עובדין דחול.

